

MEDIA OFFICE

«Ἄνθρωπον ζητῶ...¹ στίς λεωφόρους τοῦ διαδικτύου. Σχέσεις καί ἐξαορτήσεις στήν ψηφιακή ἐποχή».

**Ὁμιλία τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κ.κ. ΜΑΚΑΡΙΟΥ,
κατά τήν τελετή ἀναγορεύσεώς του σέ Ἐπίτιμο Διδάκτορα
τοῦ Τμήματος Ἱατρικῆς τῆς Σχολῆς Ἐπιστημῶν Ὑγείας
τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
(Λάρισα, τῇ 11ῃ Νοεμβρίου 2025)**

Ἐλλογιμώτατε Πρύτανη τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Καθηγητά κ. Χαράλαμπε Μπυλλίνη,

I. Εἰσοδεύοντας εὐχαριστιακῶς.

Σχοινοβατώντας μεταξὺ τῆς ἐπιθυμίας νά ἐκφράσω τή βαθύτατη εὐγνωμοσύνη μου γιά τή μεγάλη τιμή πού μοῦ ἀποδίδεται σήμερα, καί τοῦ κινδύνου νά φανοῦν τά λόγια μου ὡς μιά τυπική ὑποχρέωση, ἐπιλέγω, ἐν πρώτοις, νά ὑποκλιθῶ ἐνώπιόν σας, ὡς μιά ἐλάχιστη κίνηση ἀναγνωρίσεως τῆς ἀνωτάτης ἀκαδημαϊκῆς διακρίσεως, τήν ὁποία ἐπιδαψιλεύει στήν ἐλαχιστότητά μου ἡ περιώνυμη τῶν Ἱατρῶν Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλικῆς πρωτευούσης, τοῦ νεωτέρου στήν Ἑλλάδα Τμήματος Ἱατρικῆς, τό ὁποῖο, ὅμως, ὄχι μόνο στελεχώνεται ἀπό ἐξαιρετικούς ἐπιστήμονες, ἀλλά κατέχει σημαντικές ἀκαδημαϊκές διακρίσεις στό πανευρωπαϊκό καί παγκόσμιο ἐπιστημονικό στερέωμα. Ἐν συνεχείᾳ, ἐπιτρέψατέ μοι νά καταθέσω, ἀπλά, ταπεινά καί ἀπέριπτα καρδιακές εὐχαριστίες, ὄχι διότι αὐτό τό ἐπιβάλλει τό καθήκον ἢ ἡ ἐθιμοτυπία ἀλλά κυρίως γιατί ὅλοι μας πρέπει νά μάθουμε νά προσφέρουμε χωρίς νά τό θυμόμαστε καί νά λαμβάνουμε χωρίς νά τό ξεχνοῦμε. Κι ἐγώ δέν θά ξεχᾶσω ποτέ, ἐκεῖ στήν μακρινή Πέμπτη Ἡπειρο πού διακονῶ, τήν μεγάλη αὐτή εὐεργεσία καί τιμή πού λαμβάνω σήμερα ἀπό τό Πανεπιστήμιό σας.

Ἐκφράζω, λοιπόν, τήν εὐγνωμοσύνη καί τήν εὐχαριστία μου:

πρός τόν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης κ. Φιλόθεο, ὁ ὁποῖος ἐκπροσωπεῖ τήν Α.Θ.Π. τόν Οἰκουμενικό μας Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο καί τή Μεγάλη Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως,

πρός τήν Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδο τῆς Ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, ἡ ὁποία ἐκπροσωπεῖται ἀπό τόν Θεοφιλέστατο Ἐπίσκοπο Καμπέρας κ. Ἀθηναγόρα,

πρός τόν σεπτό καί θεοπρόβλητο Ποιμενάρχη τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης καί Τυρνάβου, Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη κ. Ἱερώνυμο, καί πρὸς τοὺς

¹ Ἡ φράση, ὡς γνωστόν, ἀποδίδεται στόν φιλόσοφο Διογένη τόν Κυνικό (412 π.Χ. - 323 π.Χ.), ὁ ὁποῖος: «*Λύχνον μεθ' ἡμέραν ἄψας περιήει, λέγων· «Ἄνθρωπον ζητῶ»*», στό Μ. Marcovich (Ed.), *Diogenis Laertii-Vitae philosophorum*, vol. II: Excerpta Byzantina et Indices στή σειρά Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, B. G. Teubner, Stutgardiae et Lipsiae 1999, σ. 270.

προσφιλεστάτους καί ἐκλεκτούς ἀδελφούς Ἱεράρχες γιά τήν ἐξόχως τιμητική παρουσία τους καί τήν ἀγάπη τους,

πρός τήν Ἐξοχωτάτη Ὑπουργό Πολιτισμοῦ κ. Λίνα Μενδώνη, ἡ ὁποία παρὰ τό βεβαρυμένο πρόγραμμα της, ἔφτασε ἄρτι ἐξ Ἀθηνῶν γιά νά περικοσμήσει μέ τήν παρουσία της τή σημερινή ἡμέρα,

πρός τοὺς Ἀρχόντες τοῦ τόπου, τόν Περιφερειάρχη κ. Δημήτριο Κουρέτα καί τόν Δήμαρχο τῆς πόλεως κ. Ἀθανάσιο Μαμάκο, καθώς καί τόν παριστάμενο Βουλευτή κ. Χρήστο Καπετάνο,

πρός τόν Ἐλλογιμώτατο Πρύτανη τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Καθηγητή κ. Χαράλαμπο Μπυλλίνη,

πρός τόν Ἐλλογιμώτατο Πρύτανη τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Καθηγητή κ. Κυριάκο Ἀναστασιάδη,

πρός τήν Ἐλλογιμωτάτη Πρύτανη τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Καθηγήτρια κ. Ἄννα Μπατιστάτου,

πρός τόν Ἐλλογιμώτατο Ἀντιπρύτανη τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Καθηγητή κ. Χρήστο Καραγιάννη,

πρός τόν Ἐλλογιμώτατο Κοσμήτορα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Καθηγητή κ. Ἐμμανουήλ Καραγεωργοῦδη,

πρός τόν Ἐλλογιμώτατο Πρόεδρο τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Θεσσαλικοῦ Πανεπιστημίου, Καθηγητή κ. Ἀριστείδη Ζιμπή, γιά τήν πρόταση τῆς ἀναγορεύσεώς μου, καθώς καί πρὸς τόν Ἐλλογιμώτατο Καθηγητή κ. Ἀθανάσιο Γιαννοῦκα καί πρὸς ὅλα τὰ μέλη ΔΕΠ, πού ὁμόφωνα ἀποδέχτηκαν τήν συγκεκριμένη πρόταση,

πρὸς ὅλους τοὺς παρισταμένους Ἐλλογιμωτάτους θεράποντες τῆς ἐπιστήμης καί τῆς παιδείας,

πρὸς τοὺς ἀγαπητοὺς μαθητές τῆς ἱατρικῆς τέχνης καί, τέλος,

πρὸς ὅλους τοὺς ἐκλεκτοὺς παρόντες.

Σὰς εὐχαριστῶ ὅλους ἀπὸ καρδίας, εὐχόμενος νά ἔχετε ὅλα τὰ καλὰ τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς στή ζωή σας καί στά θεοφιλή σας ἔργα.

Μᾶλλον, ἀκούγεται παράδοξο ἓνας θεολόγος καί κληρικός νά ἀξιῶνεται αὐτῆς τῆς τιμῆς ἀπὸ μιά Σχολή θετικῶν ἐπιστημῶν, ἀφοῦ ἐν πρώτοις φαίνεται νά ὑπάρχει διάσταση σκοποῦ καί μεθοδολογίας μεταξύ ἱατρικῆς καί ποιμαντικῆς. Αὐτό βεβαίως, κάνει τήν τιμὴ ἀκόμη μεγαλύτερη γι' αὐτό καί θά ἐπαναλάβω, ὄχι τυπικῶς ἀλλὰ οὐσιαστικῶς, αὐτό πού λέγω σέ ἀνάλογες περιπτώσεις· δέν εἶναι μιά διάκριση, ἡ σημερινή, πού λαμβάνει προσωπικῶς ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας, ἀλλὰ πρόκειται γιά μιά ἐξιδιασμένη, ὄντως τιμή, πού διαβαίνει καί ἀντανακλᾷ σ' ἓνα θεσμό πού μετρᾷ δεκαεπτὰ αἰῶνες ζωῆς, στό Οἰκουμενικό μας Πατριαρχεῖο, στήν Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία, στήν ἄρχουσα καί πάσχουσα Ἐκκλησία, καί στόν σεβασμό καί πολιοῦ Πατριάρχη τοῦ Γένους μας, τόν καί σεπτό Γέροντά μου, καί, τέλος, τούτη ἡ μεγάλη καί ξεχωριστή διάκριση διαβαίνει - ἀξίως καί δικαίως νομίζω - καί πρὸς τήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπὴ Αὐστραλίας καί πρὸς τόν ἐκλεκτό λαό της, τόν ὁποῖον ἐδῶ καί ἔξι χρόνια διαποιμαίνω καί γιά τόν ὁποῖον ζῶ καί ἀναπνέω.

Παράλληλα, ὅμως, ἀναλογίζομαι ὅτι ἴσως ἡ ἀπόσταση πού χωρίζει τήν ἱατρική καί τήν ποιμαντική τέχνη τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι καί τόσο μεγάλη, καθώς καί οἱ δύο ὑπηρετοῦν τόν ἄνθρωπο, μέ διαφορετικὲς, ἀσφαλῶς, προϋποθέσεις, ἀλλὰ πάντα

σέ μιά σωστική καί θεραπευτική προοπτική. Δέν εἶναι, ἐξάλλου, τυχαῖο, πώς ὁ ἴδιος ὁ Χριστός μετέρχεται μιά ιατρική πρακτική, γνωστή γιά τά δεδομένα τῆς ἐποχῆς Του, ὅταν εἶπε, στήν «Παραβολή τοῦ Καλοῦ Σαμαρείτη», «κατέδῃσε τά τραύματα αὐτοῦ ἐπιχέων ἔλαιον καί οἶνον» (Λκ. ι', 34), γιά νά διδάξει τούς ἀνθρώπους τόν τρόπο πού θά πρέπει νά ἐνεργοῦμε στή ζωή τοῦ «τραυματισμένου» ἀπό τήν ἁμαρτία καί τή φθορά συνανθρώπου μας.

Ἰατροί, λοιπόν, καί Ποιμένες μοιραζόμαστε τίς ἴδιες ἢ ἀνάλογες ἀγωνίες γιά τόν πάσχοντα, σωματικῶς καί πνευματικῶς, ἄνθρωπο τοῦ καιροῦ μας καί ὑπό αὐτήν τήν ἔννοια θά προσπαθῇσω νά ἱχνογραφήσω μερικές σκέψεις. Ἄλλωστε, οἱ ἐποχές τοῦ *Nikolaus Kopernikus*, τοῦ *Giordano Bruno* καί τοῦ *Galileo Galilei* ἀνήκουν πιά στό «χρονοντούλαπο» τῆς ἱστορίας. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐρευνας εἶναι δεδομένη καί ὁ διάλογος τῶν ἐπιστημῶν μιά ἀδιαμφισβήτητη πραγματικότητα. Ἐπομένως, μποροῦμε νά στοχαζόμαστε καί νά διαλεγόμαστε ἐλεύθερα· κι ὅποιος «Ἐλεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλά»², κατά τόν Ρήγα Βελεστινλή, τόν Θετταλό, τόν μετέπειτα κληθέντα Φεραῖο.

II. Τί ἐστὶν ἄνθρωπος; Ψηφίδες ὀρθοδόξου ἀνθρωπολογίας.

Παρά τήν τεράστια πρόοδο τῆς ἱατρικῆς, τῆς γενετικῆς, τῆς ψυχολογίας καί πολλῶν ἀκόμη διαφορετικῶν περιοχῶν τῆς ἐπιστήμης, πού ἀσχολοῦνται μέ τόν ἄνθρωπο, ὑπό ὅλες του τίς ἐκφάνσεις, ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου παραμένει ἓνα ἀποκεκρυμμένο μυστήριο, ὅπως λέγει ἄλλωστε καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, αὐτάδελφος τοῦ Μεγάλου Βασιλείου: «ἀθεώρητος ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις»³. Καί τοῦτο διότι, καί πάλι κατά τόν ἴδιο ἐκκλησιαστικό συγγραφέα, ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργημένος «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν»⁴ (πρβλ. Γεν. α', 26) Θεοῦ καί ὅπως ἀκριβῶς ἡ θεία φύση παραμένει ἀκατάληπτος καί ἀπερινόητος, κατ' ἀναλογία, καί ἡ ἀνθρωπίνη φύση εἶναι, στήν πραγματικότητα, ἓνα βαθύτατο μυστήριο.

Τό μυστήριο τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τό ὁποῖο ἔγκειται ἀκριβῶς στό «κατ' εἰκόνα», ὑποδηλώνει τή νοερά καί λογική φύση τοῦ ἀνθρώπου, τήν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ἢ, ὅπως λέμε στή θεολογική ὀρολογία, τό «αὐτεξούσιον»⁵.

Τό «αὐτεξούσιον» ἐδράζεται στόν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, κατά τό σύνολο τῆς πατερικῆς σκέψεως θεωρεῖται ὡς τό καθαρότερο καί ἀκραιφνέστερο «μέρος» ἢ «τόπος» τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως. Στό θεμελιώδες ἐρώτημα «τί δέ νοῦς», ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, ὁ μέγας αὐτός μυστικός θεολόγος τῆς

² Ρ. Βελεστινλή Θετταλοῦ, *Φυσικῆς Ἀπάνθισμα*, Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Τράπτηερ, Βιέννη 1790, σ. 24.

³ Γρηγορίου Νύσσης, *Περί Κατασκευῆς Ἀνθρώπου*, PG 44, 153 C.

⁴ Ἐντελῶς ἐπιλεκτικῶς βλ. Σ. Καλαντζάκη, *Ἡ Θεολογία τῆς Δημιουργίας στήν Παλαιά Διαθήκη*, Ἐκδ. Γράφημα, Θεσ/νίκη 2016, σ. 179-207, Π. Νέλλα, *Ζῶον Θεούμενον*, Ἐκδ. Ἐποπτεία, Ἀθήνα 1979, σ. 19-45, Ἰ. Καραβιδόπουλου, «*Εἰκὼν Θεοῦ*» καί «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς-Παρατ. τ. 8, Θεσ/νίκη 1964, σ. 33-42, Ν. Ματσούκα, *Δογματικὴ καί Συμβολικὴ Θεολογία Β'*, Ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 2016, σ. 194—201, Ν. Ξεζάκη, *Ὁρθόδοξη Δογματικὴ Θεολογία*, Ἐκδ. Ἑννοια, Ἀθήνα 2012, σ. 462-500.Δο

⁵ «τό μὲν γάρ κατ' εἰκόνα, τό νοερόν δηλοῖ καί αὐτεξούσιον», Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις Ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως-Κεφ. ιβ'*, *Περί Ἀνθρώπου*, PG 94, 920 B, «τό κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι τόν ἄνθρωπον, τοῖς μὲν τό λογικόν καί αὐτεξούσιον πάρεσθαι νοεῖν», Φωτίου τοῦ Μεγάλου, *Τά Ἀμφιλόχια-Ἐρωτ. λς'*, PG 101, 252 A.

Ἀνατολῆς, θά ἀπαντήσῃ: «*ψυχῆς τό καθαρώτατον καί λογικόν, εἰς θεωρίαν τῶν ὄντων καί προκατειλημμένων*»⁶. Κατά τήν Ὁρθόδοξη Θεολογία ἀλλά καί κατά τήν ἱατρική ἐπιστήμη ὁ νοῦς ἀποτελεῖ τόν κυβερνήτη, τόν ἡγεμόνα ἢ τόν ὀφθαλμό τῆς ψυχῆς, σύμφωνα μέ μιά ἄλλη πατερική ὁρολογία. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά στόν Πρύτανη τῆς Δογματικῆς, ἅγιος Ἰωάννης τόν Δαμασκηνό: «*ἡγεμονικόν μέν γάρ τῆς ψυχῆς καί τῆς σαρκός ὁ νοῦς· νοῦς δέ, τῆς ψυχῆς τό καθαρώτατον, ἀλλά καί νοῦς Θεός*»⁷.

Ὅλα τά ἀνωτέρω ἀναφέρθηκαν ὡς μιά εἰσαγωγή γιά νά καταλήξω στήν μεγάλη θεολογική καί ἀδιαπραγμάτευτη ἀλήθεια ὅτι ὁ νοῦς εἶναι προικισμένος μέ τή δύναμη ἢ καλύτερα τή δυνατότητα τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ναί, ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά γνωρίσῃ τόν Θεό: «*ὁ μέν νοῦς δύναμιν ἔχει διακριτικὴν νοητῶν καί αἰσθητῶν, προσκαίρων καί αἰώνιων*»⁸, ὅπως λέγει καί πάλι ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής. Ποιά εἶναι τώρα τά αἰώνια πού ἀναφέρει ὁ Μάξιμος, τά ὁποῖα μπορεῖ νά γνωρίσῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς; Στό ἐρώτημα αὐτό θά μᾶς δώσῃ τήν ἀπάντησιν ὁ ἡγαπημένος Μαθητής, ὁ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος: «*αὕτη δέ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσιν -σέ τόν μόνον ἀληθινόν Θεόν καί ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*», (Ἰω. 17, 3). Ἡ αἰώνιος ζωή ταυτίζεται μέ τήν γνώσιν τοῦ Θεοῦ.

Στό σημεῖο αὐτό φρονῶ ὅτι ὑπάρχει ἡ ἀναγκαιότητα μιᾶς καίριας διευκρινήσεως σχετικῆς μέ τό πολυσυζητημένο καί πολυδιαστρεβλωμένο ζήτημα τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγωνία γιά τήν κατάκτησιν τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ⁹ ἦταν ὁ λόγος πού ἐξεβλήθησαν τοῦ Παραδείσου ὁ Ἀδάμ καί ἡ Εὐα. Ἡ φιλοδοξία γιά προσπέρασιν καί ὑπέρβασιν τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ὁδήγησε στήν σύγχυσιν τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ. Ἡ γνώσιν τοῦ Θεοῦ γιά τήν ὁποία ἀγωνίζεται ὁ σημερινός σύγχρονος ἄνθρωπος, χωρὶς νά πιστεύῃ στό Θεό, δέν πλουτίζει πραγματικά τόν κόσμον, ἀντιθέτως ἀπορροφᾷ ἀπό τήν ὑπαρξὴ μας κάθε ἱκμάδα ζωντανίας καί χαρᾶς, γι' αὐτό ἄλλωστε ὁ σύγχρονος πολιτισμός δίνει τά πάντα ἀλλὰ ἀδυνατεῖ νά δώσῃ νόημα στό σύγχρονο ἄνθρωπο. Ὅλες αὐτές ὁμως οἱ συνέπειες ὑφίστανται διότι ἔχουμε παρερμηνεύσῃ τό τί σημαίνει γνώσιν τοῦ Θεοῦ. Ἡ γνώσιν τοῦ Θεοῦ δέν παραπέμπει σέ ἓνα εἶδος συγκρίσεως ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων μέ κάποιο ἄλλο ὁμοειδές ὑποκείμενον καί δέν ὁδηγεῖ σέ μιά κατάστασιν παντοδυναμίας καί καταργήσεως τῶν κατὰ φύσιν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ γνώσιν τοῦ Θεοῦ δέν σημαίνει τήν κατάκτησιν τοῦ Θεοῦ, πολλῶ δέ μάλλον, τήν κατάργησιν τοῦ Θεοῦ. Γνώσιν τοῦ Θεοῦ σημαίνει ὅτι μετέχω σέ αὐτό πού εἶναι ὁ Θεός. Κοινωνῶ μαζί Του. Καί στό ἐρώτημα «*τί εἶναι ὁ Θεός;*», ἡ ἀπάντησιν εἶναι σαφῆς καί κατανοητή: «*Ὁ Θεός ἀγάπη ἐστίν*» (Α' Ἰω. 8, 16). Ἡ ἀγάπη εἶναι συστατικό τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, Τόν ὑποστασιάζει, συνιστᾷ τό εἶναι Του. Ἐπομένως μπορῶ νά ἀποκτήσω τή γνώσιν τοῦ Θεοῦ, πρέπει νά θέλω ὡς ἄνθρωπος νά ἀποκτήσω τή γνώσιν τοῦ Θεοῦ ἢ διαφορετικὰ μπορῶ νά

⁶ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Περί Ψυχῆς*, PG 91, 361 A.

⁷ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις Ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως*, PG 94, 1005 B.

⁸ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Πρός Θαλάσσιον*, PG 90, 412 D.

⁹ Περί γνώσεως Θεοῦ βλ. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Α'*, Ἐκδ. Κυριακίδου, Θεσ/νίκη 2016, σ. 36-59 & J. D. Zizioulas (Ed. D. Knight), *Lectures in Christian Dogmatics*, T & T Clark, New York 2008, σ. 9-39.

γνωρίσω τόν Θεό, μονάχα μέ ένα τρόπο: διά τῆς ἀγάπης. Ὅλα τά ἄλλα δημιουργοῦν παρενέργειες.

Σέ αὐτόν τόν ἀγαπητικό τρόπο ζωῆς καλεῖ ὁ Χριστός τόν ἄνθρωπο, ὅταν μᾶς δίνει δύο βασικές ἐντολές. Ἡ πρώτη: *«ἀγαπήσεις Κύριον τόν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καί ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καί ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καί ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου...»* (Μρ. ιβ', 30). Καί ἡ δεύτερη, ἡ ὁποία τίθεται σέ ἰσόκυρη προοπτική καί βάση: *«...ἀγαπήσεις τόν πλησίον σου ὡς σεαυτόν»* (Μρ. ιβ', 31). Ἡ ἀγάπη δηλαδή πρὸς τόν Θεό, ἀπαραιτήτως, διέρχεται διά τοῦ συνανθρώπου μας, ἢ ὅπως, χαρακτηριστικότερα, θά ἐξηγήσει ὁ μαθητής τῆς ἀγάπης, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος *«ἐάν τις εἴπῃ ὅτι ἀγαπῶ τόν Θεόν, καί τόν ἀδελφόν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστίν...»* (Α' Ἰω. δ', 20). Γιά τήν Ὁρθόδοξη Θεολογία δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει ἀγάπη πρὸς τόν Θεό καί μίσος πρὸς τόν πλησίον ἢ δέν ὑφίσταται γιά τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μονομερῆς ἀγάπη πρὸς τόν Θεό.

Αὐτό ἀποτελεῖ τήν πεμπουσία τῆς κοινωνίας τῶν προσώπων καί τῆς σωτηριολογικῆς προοπτικῆς τοῦ ἀνθρώπου καί ἐπισφραγίζεται μέ τά ὅσα δίδαξε ὁ Χριστός λίγο πρὶν τό πάθος Του, κατά τή βραδιά τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου. Εἶπε τότε χαρακτηριστικά πρὸς τοὺς μαθητές Του: *«ἐντολήν καινὴν δίδωμι ὑμῖν ἵνα ἀγαπάτε ἀλλήλους...»* καί συνεχίζοντας τόνισε: *«ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐάν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις»* (Ἰω. ιγ', 34-35). Νομίζω ὅτι ἡ ἐποχή στήν ὁποία ζοῦμε μπορεῖ νά μᾶς βοηθήσει νά κατανοήσουμε τό πόσο σημαντικό εἶναι αὐτό τό ὁποῖο εἶπε ὁ Χριστός. Δέν εἶπε ὅτι θά σᾶς θεωρῶ μαθητές μου ἐάν ἀγαπάτε ἐμένα, σέ ἀντίθεση μέ τοὺς σύγχρονους ἡγέτες τῆς γῆς, τοὺς μικροὺς καί τοὺς μεγάλους, οἱ ὁποῖοι ἐξουθενώνουν τόν ἄνθρωπο πού δέν εἶναι δικός τους ἢ πού δέν ἀνήκει στήν παράταξή τους ἢ ἀκόμη καί στή θρησκεία τους. Ὁ Χριστός εἶπε δέν θέλω νά ἀγαπάτε ἐμένα ἀλλά νά ἔχετε ἀγάπη μεταξύ σας. Νά ἀγαπάει ὁ ἕνας τόν ἄλλο. Καί ὅταν αὐτό γίνεται, τότε θά θεωρεῖστε γνήσιοι μαθητές μου.

Αὐτό πού, ἐν ὀλίγοις, ἐκλεκτοὶ παρόντες, προσπαθῶ νά πῶ εἶναι ὅτι ἡ πίστη πρὸς τόν Θεό, δέν εἶναι ὁμολογία κάποιων θεωρητικῶν ἀρχῶν, ἐν εἴδει μανιφέστου πολιτικοῦ κόμματος ἢ καταστατικοῦ κάποιου διεθνοῦς ὀργανισμοῦ, ἀλλά βίωμα ἀγαπητικῆς σχέσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ διά τοῦ συνανθρώπου. Αὐτό πολλές φορές ἀκόμη καί ἐμεῖς οἱ Χριστιανοὶ τό λησμονοῦμε καί ἀντὶ νά ἀγαποῦμε ἀναλωνόμαστε σέ μιά ἰδεολογικοποίηση τῆς πίστεως ἢ, ἐπιτρέψτε μου νά πῶ, ἐργαλειοποίηση τῆς θρησκείας μέ ὅ,τι αὐτό συνεπάγεται, λησμονώντας τό μείζον, πού εἶναι ἡ ἀγαπητικὴ κοινωνία καί σχέση.

III. Ἀναζητῶντας τόν ἄνθρωπο.

Ἐνδεχομένως, κάνει κάποια ἐντύπωση στό πρῶτο ἄκουσμα, ἀλλά ἡ ἀναζήτησις ἀνθρώπου κατά τό γνωστό τοῦ Διογένη *«Ἄνθρωπον ζητῶ»*, δέν εἶναι ἕνα αἶτημα πού ἐκπορεύεται ἀπὸ τόν ἄνθρωπο πρὸς τόν συνάνθρωπό του· τό ἐρώτημα ἀπευθύνθηκε πρῶτα ἀπὸ τόν ἴδιο τόν Θεό στό πλάσμα του, ἥδη ἀπὸ τή Δημιουργία καί, μάλιστα, μετὰ τήν πώση, ὅπου ὁ ἄνθρωπος κρύβεται καί προσπαθεῖ νά καλύψει τή γυμνότητά του. Ὁ Θεός τότε τόν ἀναζήτησε λέγοντας *«Ἀδάμ, ποῦ εἶ;»* (Γεν. γ', 9).

Προφανῶς καί τό ἐρώτημα τοῦ Θεοῦ δέν ἔχει ἐνημερωτικό περιεχόμενο, γιατί ὁ Θεός δέν ἀγνοεῖ πού βρίσκεται ὁ Ἀδάμ, ἀφοῦ, ἀσφαλῶς, γνωρίζει τά πάντα, ἀκόμη καί πρὶν αὐτά συμβοῦν. Διά τῆς ἐρωτήσεως αὐτῆς ὁ Θεός προσπαθεῖ νά

ἀποκαταστήσει τή διαρραγείσα σχέση, ἀπλώνει, ἂν μοῦ ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφραση, τό χέρι Του στό πλάσμα Του, τό ὁποῖο, ὅμως, τόν ἀποστρέφεται καί τόν ἀποφεύγει.

Ἡ πατερική σοφία θά μᾶς πληροφορήσει ὅτι ἡ ἐρώτηση αὐτή τοῦ Θεοῦ ἀπευθύνεται στόν κάθε ἄνθρωπο, μέ τό ἴδιο καί πάλι περιεχόμενο, ὄχι δηλαδή ὡς μιά ἀνακριτική διαδικασία, ὅπου ὁ Θεός τιμωρός ἐρευνᾷ καί θέλει νά ἀνακαλύψει τόν ἔνοχο, ἀλλά μέ τήν βαθύτερη ἔννοια τοῦ στοργικοῦ Πατέρα πού ἀναζητᾷ μέ τρυφερότητα τό μικρό παιδί, πού ὄντως ἔκανε μιά ἀταξία. Καί ὁ Πατέρας τό ἀναζητᾷ ὄχι γιά νά τό τιμωρήσει ἀλλά γιά νά τό περιβάλλει μέ ὅση ἀγάπη διαθέτει, νά τό ἀγκαλιάσει καί νά ἀποκαταστήσει τήν τραυματισμένη σχέση.

Ἡ ἀναζήτηση αὐτή τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀληθοῦς σχέσεως καί κοινωνίας μέ τόν ἄλλον ἄνθρωπο παραμένει διαχρονική, παρά τήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό. Γι' αὐτό καί ἡ διασάλευση τῆς ζωτικῆς σχέσεως Θεοῦ καί ἀνθρώπου θά φέρει καί τή διατάραξη τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν ἄλλον ἄνθρωπο, τόν συνάνθρωπο ἀλλά καί σύνολη τή Δημιουργία, ἡ ὁποία «*συστενάζει καί συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν*» (Ρωμ. η', 19), μετέχοντας ἔτσι στήν ὄντολογική αὐτή ἔκπτωση. Ὅμως, παρά αὐτόν τό σκοτασμό πού ἐπέρχεται, ἡ ἀναζήτηση παραμένει: «*Ἀνθρωπον ζητῶ*», καί ὁ «*Διογένης*» τῆς κάθε ἐποχῆς, κρατώντας τό φανάρι του, θά ἀναζητᾷ ἐπιμόνως «*ἄνθρωπον*» καί δέν θά βρίσκει, δηλαδή, δέν θά βρίσκει αὐτήν τήν ἀληθινή σχέση πού νοηματίζει τή ζωή του, τή σχέση ἐκείνη πού πηγαίνει πέρα ἀπό τά στενά βιολογικά ὅρια, τή σχέση τελικά μ' ἕναν προσωπικό Θεό, διότι πάντα τό ζητούμενο εἶναι ὁ Θεός, ἔστω καί ἂν, κατ' ἐπίφασιν, ἀναζητῶ τόν ἄνθρωπον.

Αὐτό τό ἀδιέξοδο, τό τέλμα στό ὁποῖο ἔχουν φτάσει τά πράγματα, θά τό ἐκφράσει μέ τόν πλέον ξεκάθαρο καί βιωματικό τρόπο ὁ παραλυτικός τῆς Βηθεσδᾶ¹⁰, ὅπου ἀνέμενε τεσσαράκοντα ἔτη τόν ἄγγελο νά κατέβει γιά νά ταράξει τό ὕδωρ¹¹ τῆς κολυμβήθρας προκειμένου νά θεραπευτεῖ. Ὁ παραλυτικός ζοῦσε ὅλο τό δράμα τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως, τήν ἀπόρριψη, τήν ἐγκατάλειψη, τήν μοναξιά, τήν ἔλλειψη τῆς ἀνθρωπιάς, ἴσως νά πίστευε ὅτι ἀκόμη καί αὐτός ὁ ἴδιος ὁ Θεός τόν εἶχε ἐγκαταλείψει, ἀφοῦ μιά ὁλόκληρη ζωή ἀνέμενε τή θεραπεία, ἡ ὁποία δέν ἐρχόταν. Αὐτή, λοιπόν, ἡ βασανισμένη ψυχή θά ἐκφράσει ὅλο τό τραγικό δράμα τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως «*Κύριε, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω*» (Ἰω. ε', 7). Δέν ἔχω κανένα. Εἶμαι μόνος μου! Τελικά τό «*ἄνθρωπον οὐκ ἔχω*» τοῦ παραλυτικοῦ καί τό «*ἄνθρωπον ζητῶ*» τοῦ Διογένους ἐκφράζουν τήν ἴδια ὑπαρξιακή πραγματικότητα.

IV. Λεωφόροι τοῦ διαδικτύου - Ἀπό τό πρόσωπο στό «προφίλ».

«*Ἀνθρωπον ζητῶ*» στίς λεωφόρους τοῦ διαδικτύου εἶναι τό φαινόμενο τῆς ἐποχῆς καί αὐτό συμβαίνει, ὄχι διότι δέν ὑπάρχει πιά ἡ προβατική κολυμβήθρα τῆς Βηθεσδᾶ. Σήμερα ἡ ἐπιστήμη καί ἡ τεχνολογία ἔχουν προχωρήσει καί αὐτή ἡ ἐξέλιξη ἔχει δημιουργήσει νέα δεδομένα ζωῆς. «*Ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζει τήν ἱκανότητα*

¹⁰ Τό ὄνομα Βηθεσδᾶ (ἢ Βηθζαθά ἢ Βηζαθά ἢ Βηθσαιδά) ἐρμηνεύεται «*οἶκος ἐλέους*». Ἡ ὀνομασία τῆς πηγῆς, πιθανῶς, ἀναφέρεται στήν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, στήν ὁποία ὀφείλεται ἡ εὐεργετική αὐτή πηγή καί ἡ ὁποία ἀγαθότητα ἐκδηλωνόταν διά τῶν πολλῶν ἐκεῖ συντελουμένων θεραπειῶν, Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ὑπομνημα εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Ἀθήναι 1969, σ. 171-172.

¹¹ Δέν ξέρουμε πόσο συχνό ἦτον τό φαινόμενο. Πάντως, κατά τόν Δίδυμο τόν Τυφλό, «*ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ*», μία καί μόνη φορά κάθε χρόνο συνέβαινε ἡ κάθοδος τοῦ ἀγγέλου, *Περί τῆς Τριάδος*, PG 39, 708 A.

πρός επιστημονική έρευνα “θεόσδοτον δῶρον εἰς τόν ἄνθρωπον” ὅπως χαρακτηριστικά σημειώνεται στήν Ἀγία Γραφή “καί αὐτός ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ” (Σόφ. Σείρ. 38, 6). Παράλληλα ὁμως “ἐπισημαίνει τούς κινδύνους πού ὑποκρύπτονται εἰς τήν χρήσιν ὠρισμένων ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων”. Ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας δέν πρέπει νά ἐκτυλίσσεται εἰς βάρος τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καί τῆς ἐλευθερίας του. Παρά τό γεγονός ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δέν εἶναι “τεχνοφοβική”, ἐπισημαίνει τούς κινδύνους πού ἐλλοχεύουν ἀπό τήν κατάχρηση ἢ τήν κακή χρήση τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης [καί τοῦ διαδικτύου γενικότερα], ὅπως εἶναι ἡ ἐξάρτηση ἀπό τήν τεχνολογία, ἡ ἀποκοινωνικοποίηση, ἡ ἀλαζονική αὐτοαντίληψη καί νοοτροπία, ἡ ἀποδυνάμωση τῆς πίστεως κ.α.»¹².

Ἡ παραπάνω δήλωση προέρχεται ἀπό τά πορίσματα τοῦ Β΄ Συνεδρίου Βιοηθικῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου καί ἔκρυνα σκόπιμο νά διαβάσω αὐτό τό ἐπίσημο κείμενο γιά νά μήν ὑπάρχει, κατ’ ἀρχήν, ὅποιαδήποτε ἀμφιβολία γιά τή στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στήν τεχνολογία καί τό διαδίκτυο, μιά σχέση πού ἔχει δοκιμαστεῖ στό παρελθόν ἀκόμα καί στόν ὀρθόδοξο χώρο. Νά σημειώσω μόνον ὅτι ἡ συζήτηση παραμένει πάντοτε ἀνοικτή μέ ποικίλες τάσεις καί θεωρίες νά διαμορφώνονται γιά νά περιγράψουν τήν ὄντως δύσκολη καί συχνότατα συγκρουσιακή αὐτή σχέση, καί τίς ὁποῖες θεωρίες ἀναφέρω κωδικοποιημένες, ὅπως τίς ταξινομεῖ ὁ συστηματικός Λουθηρανός θεολόγος Ted Peters: πρόκειται γιά τίς θεωρίες τῆς Σύγκρουσης (Conflict theory), τῆς Ἀνεξαρτησίας (Independence theory), τοῦ Διαλόγου (Dialogue theory) καί τῆς Σύνθεσης (Integration theory), οἱ ὁποῖες μποροῦν θά ὑπαχθοῦν σέ δύο μεγάλες ὁμάδες: τίς συγκρουσιακές (warfare) καί τίς συμφιλιωτικές (nonwarfare)¹³.

Σέ κάθε περίπτωση, ὅποια καί ἂν εἶναι ἡ στάση τοῦ καθενός μας, ἀπέναντι στίς σύγχρονες τεχνολογίες καί ἰδιαίτερα στό διαδίκτυο καί τήν Τεχνητή Νοημοσύνη, ἔνα εἶναι τό σίγουρο· ἔχουν εἰσβάλει ἐπιθετικά, σαρωτικά θά ἔλεγα, στή ζωή μας καί εἶναι, μᾶλλον, ἀνόητο νά ἰσχυριστεῖ κάποιος ὅτι μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλον τρόπο δέν μᾶς ἐπηρεάζουν. Μάλιστα, πρὶν μιά δεκαετία δημοσιεύεται στήν Stanford Daily ἕνα ἄρθρο μέ τόν τίτλο “From Homo Sapiens to Homo Technologicus”, ὅπου ἡ συγγραφέας Mindy Perkins λέγει τό ἑξῆς ἐντυπωσιακό, τρομακτικό ἐντυπωσιακό, γιά νά ἀκριβολογήσω: «Ἐχουμε τήν τάση νά θεωροῦμε τούς ἀνθρώπους ὡς δημιουργούς τεχνολογιῶν. Ἀλλά πόσο συχνά θεωροῦμε τήν τεχνολογία ὡς διαμορφωτή τῶν ἀνθρώπων; Συνήθως, ὅταν τό κάνουμε αὐτό, φανταζόμαστε ἀλλαγές στήν ἀτομική μας ζωή: Τήν ἔλευση τοῦ διαδικτύου γιά παράδειγμα ἢ τήν ἐμφάνιση τοῦ Facebook. Ὡστόσο, σέ ὅλη τήν ἱστορία, ἡ τεχνολογία ἔχει ἐπηρεάσει τούς ἀνθρώπους σέ ἕνα πολύ βαθύτερο ἐπίπεδο - αὐτό τῆς βιολογίας. Καθώς ἡ τεχνολογία καί ὁ πολιτισμός συνεχίζουν νά ἐπηρεάζουν τήν ἀνθρώπινη ζωή σέ εὐρεία κλίμακα, θά πρέπει νά ἐξετάσουμε τήν πιθανότητα οἱ τρέχουσες τάσεις καί οἱ κοινωνικές συμπεριφορές νά

¹² Πορίσματα τοῦ 2^{ου} Συνεδρίου Βιοηθικῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ρέθυμνο 29 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου 2024 στήν ἱστοσελίδα <https://ec-patr.org/porismata-toy-2oy-synedrioy-vioithikis/>

¹³ T. Peters, “Science and Religion”, στό: L. Jones (ed.), *Encyclopedia of Religion*, v. 12, Thomson Gale, New York 2005, σ. 8180-8192.

ἐπηρεάσουν τήν ἀνθρώπινη ἐξέλιξη στίς ἐπόμενες γενιές»¹⁴. Σήμερα γνωρίζουμε πιά μέ βεβαιότητα ὅτι τό διαδίκτυο μπορεῖ νά ἐπηρεάσει τή νευροφυσιολογία τοῦ ἐγκεφάλου, τήν ἀνάπτυξή του καί, συνεπῶς, τή συμπεριφορά μας¹⁵.

Ἔχω τήν αἴσθηση ὥστόσο, ὅτι ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος πού ἐλλοχεύει εἶναι ἡ μετατροπή τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου σέ ἓνα εἶδος «τεχνοφύσης»¹⁶, ἀφοῦ πλέον ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν ἄλλο ἄνθρωπο καί τό περιβάλλον διέρχεται, σέ ὅλο καί μεγαλύτερο βαθμό, μέσα ἀπό τή μηχανή - τήν τεχνολογία, καθῶς τό ἀνθρώπινο πρόσωπο βρίσκεται συνεχῶς κολλημένο μπροστά σέ μιά ὁθόνη. Μέ τήν ραγδαία ἐξάπλωση τοῦ διαδικτύου, μέ τήν ἐπέλαση τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, γιά πρώτη, ἴσως, φορά «ὁ ἄνθρωπος διακινδυνεύει νά μετατραπῇ ἀπό ἐλεύθερο πρόσωπο σέ ἀντικείμενο-πράγμα ἢ ἀκόμη πῶ ἐφιαλτικά σέ ἄνθρωπο-μηχανή (βιολογικές χίμαιρες καί ὑβριδικά cyborgs)»¹⁷.

Δέν ξέρω ἂν εἶναι μιά ἀπαισιόδοξη στάση καί πρόβλεψη καί κατά πόσο ἀποτελεῖ σενάριο ἐπιστημονικῆς φαντασίας νά μιλάμε γιά μιά ψηφιακή, ἢ μάλλον, «ὄντολογική μετάλλαξη» τοῦ ἀνθρώπου σέ κάποια χρόνια ἀπό σήμερα, ἀφοῦ ἡ ὑποδούλωση τοῦ ἀνθρώπου στή μηχανή θά σημάνει τήν ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας του καί, ὡς ἐκ τούτου, τή διασάλευση τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, διότι πρόσωπο δίχως ἐλευθερία δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει. Ὁ κίνδυνος, βεβαίως, δέν εἶναι νά ἐκπέσει τό πρόσωπο ἀπλῶς σέ προσωπεῖο, μέ τήν ἀρχαιοελληνική ἔννοια τοῦ ὄρου, διότι ἀκόμα καί ἔτσι ὑπάρχει ἡ γέυση ἢ ἔστω ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐλευθερίας¹⁸. Ὁ ἔσχατος κίνδυνος εἶναι τό πρόσωπο νά ἐκφυλιστεῖ σέ «προφίλ» στά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης, δηλαδή σέ μιά περικλειστη στό ψηφιακό τῆς κόσμου ὄντοτητα, ἀνελεύθερη καί δέσμια τῶν likes καί τῶν followers, ἀκοινωνήτη καί ἄσχετη στήν πραγματικότητα, ἀφοῦ ἡ ἀληθινή κοινωνία καί σχέση περιλαμβάνει ἐξάπαντος τήν πραγματική παρουσία καί τήν ἀνθρώπινη ἐπαφή· τό ἄγγιγμα, τή μυρωδιά, τό χάδι, τό φιλί, ἓναν περίπατο στή θάλασσα, ἓνα φαγητό γύρω ἀπό ἓνα τραπέζι, τό κλάμα σέ μιά ἀγκαλιά, τό γέλιο σέ μιά παρέα, τή φιλία, τόν ἔρωτα καί πολλά ἄλλα ἀκόμη, τά ὅποια καταργοῦνται ἀπό τήν μηχανιστική ἐπικοινωνία.

V. Σχέσεις ἄσχετες-Ἐλευθερία ἀνελεύθερη.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας πού καθορίζεται ἀπό τό «αὐτεξούσιον» τοῦ ἀνθρώπου -καί τοῦτο νομίζω ἔχει γίνει ξεκάθαρα κατανοητό, ἀπό ὅσα φτωχά

¹⁴ <https://stanforddaily.com/2015/01/19/from-homo-sapiens-to-homo-technologicus/> (προσπέλαση 01/11/2025).

¹⁵ M. Korte, "The impact of the digital revolution on human brain and behavior: where do we stand?", *Dialogues Clin. Neurosci.* (2020) 22, p. 101-111, J. Hutton et al., "Digital Media and Developing Brains: Concerns and Opportunities", *Current Addiction Reports* (2024) 11, p. 287-298, H. Lee et al., "Effects of digital interventions on neuroplasticity and brain function of individuals with developmental disabilities: A systematic review", *Internet Interventions* (2025) 41, p. 1-18.

¹⁶ Βλ. σχετικῶς Σ. Γιαγκάζογλου, «Θεολογία καί Τεχνητή Νοημοσύνη», *Θεολογία* (2020) 91, σ. 96-97.

¹⁷ Σ. Γιαγκάζογλου, *ὁ. π.*, σ. 99.

¹⁸ Βλ. τό κλασικό ἄρθρο τοῦ Ἱ. Ζηζιούλα (Μητρ. Περγάμου), «Ἀπό τό Προσωπεῖον εἰς τό Πρόσωπον» στόν Τιμητικό Τόμο *Χαριστήρια εἰς Τιμὴν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνης Μελίτωνος*, Πατριαρχικόν Ἱδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσ/νίκη 1977, σ. 287-323.

προσπάθησα νά περιγράψω μέχρι τώρα-, είναι το μείζον, και αυτό τό οντολογικό μέγεθος, πού καλούμε ἐλευθερία είναι υπαρκτικό ιδίωμα τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου και, σέ καμία περίπτωση δέν ἀποτελεῖ και υπαρκτικό ιδίωμα τῆς μηχανῆς, ἀκόμα και ἂν ἡ μηχανή, ὑπό τήν ὅποια τῆς ἔκφανση, ἀποκτήσει τήν ικανότητα νά ἐπιλέγει «ἐλεύθερα». Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου είναι ἄλλης ποιότητος, ἄλλης μορφῆς, ἄλλης τάξεως, διότι δέν ἀσκείται ἀπλῶς ὡς ἐκλογή μεταξύ πολλῶν ἐνδεχομένων ἀλλά διαμορφώνεται μέσα ἀπό μιά ἀγαπητική σχέση και κοινωνία. Νά τό πῶ διαφορετικά: ἡ Τεχνητή Νοημοσύνη μπορεῖ νά μᾶς γράψει ἐξαιρετικές προσευχές. Δέν μπορεῖ ὅμως νά προσευχηθεῖ.

Τό ὄραμα ἢ, μάλλον, ὁ ἐφιάλτης τοῦ «μετα-ανθρώπου» είναι νομίζω ἀκριβῶς αὐτό· τό ὄν ἐκεῖνο πού ἔχοντας ὑπερβεῖ τήν ἀνθρώπινη κατάσταση, μέ τούς περιορισμούς πού αὐτή συνεπάγεται, ἔχει ἀποκτήσει πλέον ὑπεράνθρωπες ιδιότητες και ικανότητες. Τοῦτο βεβαίως είναι μιά χίμαιρα, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Kurt Gödel μέ τό γνωστό «*Θεώρημα τῆς μῆς πληρότητας*»¹⁹. Ἡ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νά πηγαίνει τή σκέψη του ἕνα βῆμα πάρα πέρα είναι ἀνεξάντλητη, ἐνῶ ὁ ὑπολογιστής φαίνεται πῶς θά λειτουργεῖ μέ βάση τόν προγραμματισμό τοῦ κατασκευαστή. Καί ἐνῶ ὑπό φυσιολογικῆς συνθήκας ὁ δημιουργός τῆς τεχνολογίας πάντα θά προηγείται τοῦ δημιουργήματός του, στήν περίπτωση τοῦ μετανθρωπισμοῦ, οἱ ὁπαδοί του πρεσβεύουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά μετεξελιχθεῖ σ' ἕνα ὄν πού δέ διαφέρει οὐσιαστικά ἀπό τίς εὐφυεῖς μηχανές θέτοντας τή μηχανή σέ ἀνώτερο ἐπίπεδο ἀπό τόν ἄνθρωπο²⁰.

Κι ἐδῶ πιστεύω ὅτι ἔγκειται τό πρόβλημα, στήν «τεχνο-λογικο-ποίηση», ἐπιτρέψτε μου τόν ὅρο, τοῦ ἀνθρώπου, στήν ἀντίληψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος είναι μιά μηχανή, περίπλοκη ἔστω και ἀνεξερεύνητη στήν ὁλότητά της, ἀλλά ἐξάπαντος μηχανή. Πράγμα στό ὁποῖο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐκφράζει τή ριζική της διαφωνία, ὅπως μέ ἐνάργεια και «ἀπολυτότητα» τόνισε ἡ Ἀγία και Μεγάλη Σύνοδος τῆς Κρήτης²¹.

Σήμερα ἤδη ζοῦμε τά ἐπίχειρα αὐτῆς τῆς τεχνολογικοποίησης τοῦ ἀνθρώπου και τῆς, κατ' ἐπίφασιν, ἐπικοινωνίας πού προσφέρουν τά μέσα κοινωνικῆς δικτυώσεως και τό διαδίκτυο ἐν γένει. Ἡ πηγαία, ἀδιαμεσολάβητη, πρόσωπο πρὸς πρόσωπο κοινωνία ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπό τό μήνυμα, τό εἰκονίδιο, τήν ἐφαρμογή... Σταματήσαμε νά μιλάμε και προτιμοῦμε νά στέλνουμε μηνύματα, τά ὅποια δέν ἔχουν χρῶμα, ἔνταση, συναίσθημα, ὅσο κι ἂν προσπαθοῦμε, ματαίως κατά τήν ταπεινή μου ἄποψη, νά τά «ζωντανέψουμε» μέ τά γνωστά σέ ὅλους “emojis”. Ὑπάρχουν σήμερα συνάνθρωποι μας πού δέν μποροῦν νά ἐκφραστοῦν χρησιμοποιώντας τόν προφορικό λόγο ἢ δέν μποροῦν νά διαλεχθοῦν ζωντανά, παρὰ μόνο μέσω μηνυμάτων. Οἱ νέοι μας, σέ συντριπτικό βαθμό, σταμάτησαν νά γνωρίζουν ὁ ἕνας τόν ἄλλον μέσα ἀπό μιά ὁμορφη ἀνθρώπινη κουβέντα, μιά κλεφτή

¹⁹ «Gödel's Incompleteness Theorems» στό Stanford Encyclopedia of Philosophy, διαδικτυακά στήν ιστοσελίδα <https://plato.stanford.edu/entries/goedel-incompleteness/> (προσπέλαση 01/11/2025).

²⁰ Ἀθ. Μουστάκη, «Πτυχές ἀνθρωπολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης και ἡ προσδοκία τοῦ Μετανθρώπου στή Μετανεωτερική Ἐποχή», *Θεολογία* (2020) 31, σ. 215-217.

²¹ Ἡ Ἀποστολή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῷ Συγχρόνῳ Κόσμῳ, § 12 στήν ιστοσελίδα https://www.holycouncil.org/mission-orthodox-church-todays-world_el (προσπέλαση 01/11/2025).

ματιά, ένα ανεπαίσθητο άγγιγμα. Δεν υπάρχει πιά αυτό τό «προέκυψε» του έρωτα καί της σχέσης των δύο φύλων γιατί για όλα υπάρχουν εφαρμογές -οί λεγόμενες εφαρμογές γνωριμιών- όπου εκτίθενται σώματα συνήθως καί όχι πρόσωπα. Σήμερα υπάρχει καί αυτό τό φαινόμενο, τό όποιο είναι άνησυχητικό καί βέβαια δεν θά αναλύσω τούτη τήν ώρα τίς άνησυχίες μου καί τίς άγωνίες μου. Θά καταγράψω μόνο τό γεγονός. Παλαιότερα οί άνθρωποι πρώτα άγαπούσαν ό ένας τόν άλλο. Μετά άγγιζαν ό ένας τόν άλλο. Μετά προχωρούσαν σέ γάμο καί μετά ολοκλήρωναν τή σχέση τους. Σήμερα δύο άνθρωποι πρίν ακόμη συναντηθούν από κοντά, έχουν ανταλλάξει προσωπικές καί ιδιωτικές φωτογραφίες μέσω των εφαρμογών. Καί όταν πιά γίνει ή συνάντηση, ό ένας έχει δει τό σώμα του άλλου διαδικτυακά.

Έχουμε πλέον εισέλθει σέ μιά άλλη διαδικασία καί σέ ένα άλλο τρόπο ζωής. Θύματα της εικόνας, των ακολούθων (followers) καί των likes, χάνουμε τήν πραγματική ζωή καί βυθιζόμαστε σέ μιά εικονική πραγματικότητα, στήν πραγματικότητα της τεχνολογίας καί του διαδικτύου. Σ' ένα τοίχο -τοίχο κανονικό καί όχι ψηφιακό- διάβασα μιά κραυγή άγωνίας, μιά δραματική έκκληση: «Σβήσε τό *FaceBook* καί βγές στή βροχή», πού σημαίνει βγές στήν πραγματική ζωή, άπόκτησε ξανά έπαφή μέ τή φύση, νιώσε τή λυτρωτική καί καθαρική έμπειρία της βροχής, άπελευθερώσου από τά ψηφιακά σου δεσμά, πού δεν σ' αφήνουν νά ζήσεις πραγματικά, διότι για νά ζήσεις πραγματικά έχεις ανάγκη τό πρόσωπο καί όχι τό «προφίλ». Αυτό είναι τό βαθύτερο πρόβλημα, χάσαμε τό πρόσωπο καί στή θέση του τοποθετήσαμε τό «προφίλ». Χάνω τό πρόσωπο όμως σημαίνει χάνω τήν έλευθερία μου μέσα στον υποτιθέμενο χώρο της άπόλυτης έλευθερίας, χάνω καί τήν δυνατότητα νά κοινωνώ, έν αγάπη, μέ τόν άλλον άνθρωπο. Καί χρησιμοποιώ ένσυνείδητα τή φράση χάνω τό πρόσωπο «γιατί τό πρόσωπο έχει νά κάνει μέ τή σχέση καί τήν αναφορά. Είναι γεγονός έλευθερίας, όχι έξαναγκασμού. Ο Θεός -όπως νοείται στήν Όρθοδοξία- δημιουργεί από τό τίποτα, από τό μηδέν, τόν άνθρωπο καί τόν καλεί νά βρísκεται σέ διαρκή κοινωνία μαζί Του. Η καταφατική απάντηση σ' αυτήν τήν κλήση κάνει τόν άνθρωπο πρόσωπο»²².

Η καθήλωση, πραγματική καί μεταφορική, μπροστά από τήν όθόνη του υπολογιστή ή του κινητού είναι πού όταν υπερβεί τό μέτρο καί αντικαταστήσει τήν πραγματική ζωή δημιουργεί καί όλες τίς υπόλοιπες «καθηλώσεις» ψυχικές, πνευματικές, κοινωνικές καί ανθρωπολογικές· καί όλες εκείνες τίς έξαρτήσεις για τίς όποιες μιλάτε έσείς οί έπιστήμονες. Διότι, έξάρτηση από τή μηχανή, όπως καί κάθε άλλη έξάρτηση, σημαίνει ουσιαστικά άπουσία σχέσης μέ τόν άλλον άνθρωπο, καθήλωση στό έγώ μου, έγκλωβισμό στά προσωπικά μου άξιέξοδα καί στεγανά, άδυναμία νά κοινωνήσω μέ τό πρόσωπο του άλλου, απομόνωση στήν έγωιστική μου αποκλειστικότητα. Σήμερα πιά, πέρα από τόν έθισμό καί τίς έξαρτήσεις από τό αλκοόλ, τό τσιγάρο καί τά ναρκωτικά, ό Παγκόσμιος Όργανισμός Υγείας μιλά για τήν έξάρτηση από τό διαδίκτυο, καί όλοι τό ξέρουμε ότι έξάρτηση από τό διαδύκτυο σημαίνει έξάρτηση από τήν όθόνη.

Ιδιαίτερη έντύπωση προκαλεί ή έξάρτηση των παιδιών από τό διαδίκτυο, ή όποια όρίζεται στήν 11η Αναθεώρηση της Διεθνούς Ταξινόμησης Νοσημάτων

²² Α. Κατσιάρα & Μ. Βαμβουνάκη, ό. π., σ. 51.

(ICD-11) ως διαταραχή του παιχνιδιού²³. Καί προφανώς δέν υπάρχει μόνο ή έξαρτηση από τά βιντεοπαιχνίδια - videogames· οί ειδικοί μιλούν γιά έθισμό στό «cybersex», στίς ψηφιακές σχέσεις (cyber relations), στόν διαδικτυακό καταναγκασμό (τυχερά παιχνίδια, άγορές κ.λπ.) καί στήν υπερβολική άναζήτηση πληροφορίας²⁴.

Ή βιβλιογραφία είναι τεράστια καί δέν νομίζω ότι έχει νόημα νά παραθέσω ποσοστά γιά τό πόσα παιδιά πηγαίνουν κάθε μέρα στό σχολείο νυσταγμένα έπειδή «σक्रολάρουν» καί «τσατάρουν» στό κινητό μέχρι τά ξημερώματα ή πόσα παιδιά δέν έπαιξαν ποτέ στή βροχή, διότι προτίμησαν νά «διασκεδάσουν» μπροστά σέ μία όθόνη. Έκείνο πού νομίζω ότι έχει σημασία είναι νά αναζητήσουμε τό πρόσωπο πίσω από τό προφίλ, τόν άνθρωπο πίσω από τή μηχανή, τή σχέση πίσω από τήν κοινωνική δικτύωση, τό λόγο πίσω από τό chat, τό συναίσθημα πίσω από τό emoji, τή γνώση πίσω από τήν πληροφορία... Όπως προείπα, ή τεχνολογία καί τό διαδίκτυο είναι μά πραγματικότητα καί δέν

υπάρχει έπιστροφή, άλλωστε έχουν προσφέρει τόσα καλά στόν άνθρωπο πού θά ήμασταν έντελώς άδικοι άν ζητούσαμε νά καούν στήν πυρά. Όμως, ως Έκκλησία, ως ιατρική καί έπιστημονική κοινότητα, ευρύτερα, καί ως κοινωνία, συνολικά, οφείλουμε μέ κάθε κόστος, νά ξαναβρούμε τή χαμένη μας ανθρωπιά καί αυτό είναι πού θά κάνει όχι μόνο τό διαδίκτυο καλύτερο καί χρησιμότερο αλλά τόν κόσμο μας όμορφότερο ή, τουλάχιστον, καί γιά νά παραφράσω τόν ποιητή, άν δέν μπορούμε ν' αλλάξουμε τόν κόσμο, άς προσπαθήσουμε τούτο:

*«Κι άν δέν μπορείς νά κάμεις τήν ζωή σου όπως τήν θέλεις,
τούτο προσπάθησε τουλάχιστον
όσο μπορείς: μήν τήν έξεντελίζεις
μές στήν πολλή συνάφεια [του διαδικτύου],
μές στές πολλές κινήσεις κι όμιλίες»²⁵.*

VI. Έπαναδιατυπώνοντας τόν τίτλο... Ή λύση του δράματος.

Έκλεκτοί παρόντες,

Σκεπτόμενος πώς θά κλείσω αυτήν τήν όμιλία στό μυαλό μου ήρθε τό έργο του Marcel Proust *«Αναζητώντας τόν χαμένο χρόνο»*²⁶ καί γιά μία στιγμή πίστεψα πώς μεταλλάσσοντας τόν τίτλο σέ *«Αναζητώντας τόν χαμένο άνθρωπο»* θά ήταν ένα έξυπνο έφεύρημα. Όμως, ή αναζήτηση θά ήταν καί πάλι άλυσιτελής, ό άνθρωπος παρά τή θεϊκή του καταγωγή είναι θύμα τής ίδιας του τής έπιλογής, τής άδήριτης όντολογικής αναγκαιότητας τής φύσεως.

Ή λύτρωση από τήν άδιέξοδη φυσική αναγκαιότητα είναι ένα Πρόσωπο (τό Π μέ κεφαλαίο), είναι τό Πρόσωπο Έκείνου, όποτε ό τίτλος τής ταπεινής αυτής όμιλίας αναδιατυπώνεται γιά νά προσβλέπει στή λύση του ανθρώπινου δράματος. Έν τέλει ναί στήν αναζήτηση, *«Άνθρωπον ζητώ»*, αλλά τόν αναζητώ μέ τό πνεύμα τής

²³ <https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gaming-disorder>

²⁴ S. Young «Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder», *CyberPsychology & Behavior* (1998) 1(3), 237-244.

²⁵ Πρβλ. Κ. Π. Καβάφη, *«Όσο μπορείς»* στό Κ. Π. Καβάφη, *Άπαντα Πουήματα καί Πεζά* στή σειρά *Τά Άριστουργήματα τής Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Έκδ. Πάπυρος, Άθήνα 1995, σ. 39.

²⁶ Μαρσέλ Προύστ, *Αναζητώντας τόν χαμένο χρόνο*, τ. I-IV, Έκδ. Έστία, Άθήνα 2014.

προσδοκίας τῶν Ἐθνῶν «*Θεάνθρωπον ζητῶ*». Καί ἡ διαφυγή ἀπό τό ἀδιέξοδο συνίσταται στό μεγάλο «ναί» τῆς ἀνθρωπότητος... Ναί, «*Εὐρήκαμεν τόν Μεσσίαν· ὃ ἐστίν μεθερμηνευόμενον Χριστός*» (Ἰω. α', 42).

Σᾶς εὐχαριστῶ γιά τήν ὑπομονή σας.